

Dr. Nevila NIKA (Tiranë)

HOXHA KADRI PRISHTINA – KRYETAR I KOMITETIT “MBROJTJA KOMBËTARE E KOSOVËS”

U lind në Prishtinë në vitin 1878 në një familje të kamur, me emër, e të madhe në numër. Ishte fëmija më i vogël nga 11 fëmijë që pati Luftullah Abdyl Halim Prishtina. Kjo familje quhej ndryshe edhe me nofkën “të tetëdhjetëepesët” në osmanisht “seksen beshler”, meqenëse në përbërje të saj kishte 85 pjestarë të seksit mashkull.

Kadriu mësimet e para i mori në qytetin e lindjes, ndërsa gjimnazin e mbaroi në Shkup. Bashkëmoshatarët e bashkëqytetarët e vet e thërritnin me përkëdheli “Kadri qitapsëzi” (Kadriu palibra), për arsye se ai edhe pse shpesh shkonte në shkollë pa libra në dorë, përsëri ishte ndër nxënësit më të mirë. Dëshira e madhe për shkollë e shtyu familjen Prishtina, që ta dërgonte atë në Stamboll. Aty ai kreu dy vjet studime në Shkollën e Lartë “Darut-Tedris”. Më pas studimet e larta për teologji i vazhdoi në Medresenë e Lartë të Fatihut, ku edhe mori diplomën Tefsir (interpretim Kurani) dhe Hadith (tradita

e shenjtë). Në vitin 1903, pasi ju nënshtrua provimit, fitoi gradën e Profesorit Publik të Stambollit. Një vit më vonë, më 1904 mori diplomën me rezultate shumë të mira në Shkollën e Drejtësisë në Stamboll. Në vitin 1911 iu dha leja nga Ministria e Drejtësisë Osmane si avokat i klasit të parë.

Në vitin 1903 Kadriu arriti të punonte rreth 8 muaj si ndihmësanëtar i Gjyqit të Apelit të Këshillit të Shtetit Osman. Po atë vit për shkak të veprimtarisë së tij të spikatur në partinë xhonturke, ndërkaq ai ishte zgjedhur nënkryetar i kësaj partie në Kongresin e Parisit të vitit 1902, u arrestua dhe u dënua. Për gati 4 vjet vuajti dënimin në burgun famëkeq të Jedikulesë në Stamboll. Sipas kujtimeve të bashkëkohësve dhe sidomos të familjarëve¹, ai, duke qenë se ishte një njohës i shkëlqyer i Kuranit dhe kishte një zë mjaft melodioz, nxirrej shpesh i prangosur nga qelia e lagësht e nëndheshme për të kënduar për vetë sulltanin gjatë ceremonive fetare. E liruan nga burgu përpara afatit për shkak të gjendjes së tij tepër të rënduar shëndetësore. Nga kushtet e tmerrshme të burgut iu gangrenizua këmba e majtë, të cilën ja kishin prerë deri në gju. Por edhe në këto kushte nuk hetizuan ta internonin në Tokad, ku gjithsesi iu dha mundësia të punonte si avokat i monopolit të duhanit të këtij qyteti. Pas triumfit të revolucionit xhonturk më 1908 Kadriu u caktua këshilltar ligjor i Drejtorisë së Monopolit të Duhanit dhe i Degës së Bankës Osmane në Samsun. Në këtë qytet punoi 4 vjet. Në vitin 1913 u emërua këshilltar ligjor i Drejtorisë së Përgjithshme të Monopolit të Duhanit në Stamboll.

Ndërkaq Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë ishte një ngjarje që nuk mund të anashkalohej nga patrioti e intelektual i Kadri Prishtina. Megjithë kundërshtimin e rreptë të autoriteteve xhonturke, ai mundi të largohej nga Stambolli. E shoqëronin bashkëshortja, i vëllai, Jahjai me gruan e vajzën, dhe një prej nipave të tij, Dauti. E gjithë kjo aventurë u realizua falë korrektesës së kapitenit të një anijeje austro-hungareze, që nuk pranoi kërkesën e policisë xhonturke për të zbritur nga anija pasagjerët e “padëshiruar”, duke e konsideruar këtë kërkesë thjesht absurde.

¹ D. Sezer, *Kujtime mbi familjen Prishtina*, Ankara, 1965.

Mbas disa ditësh qëndrimi të detyruar, pasi nuk jepej leja nga kapiteneria e portit të Stambollit, anija, me gjithë të padëshiruarin në bord, mundi të largohej². Por fatkeqësisht pjesa tjetër e bërthamës familjare të Luftullah Prishtinës, shtatë djem e dy vajza me familjet e tyre, të shpërngulura me dhunë në Turqi menjëherë pas burgimit të Kadriut, nuk mundën të ktheheshin më kurrë në atdhe.

Kthimi në qytetin e lindjes, aq shumë i dëshiruar për Kadriun, ishte praktikisht i pamundur për shkak të rrethanave të reja politike të krijuara. Kosova vuante tashmë një robëri të re edhe më të rëndë, atë sllave. Kështu, në vitin 1914, Kadriu, me ata pak të afërm që kishin mundur ta shoqëronin, u detyrua (sipas dokumenteve që ruhen pranë fondit të tij personal në Arkivin e Shtetit) të kryente një udhëtim pak të tërthortë e të stërgjatur derisa të prekte në brigjet shqiptare. Sipas dokumenteve të lëshuara nga Kolonia Shqiptare e Bukureshtit³ merret vesh se ai ka kaluar nga Bukureshti. Kjo do të thotë se anija me flamurin austro-hungarez e kishte zbritur familjen Prishtina në një prej porteve rumune në Detin e Zi. Rrugën e ndjekur më pas nga Kadri Prishtina e familjarët e tij, në mungesë të dokumenteve mundemi vetëm ta hamendësojmë. Ata duhet të kenë përshkuar rrugën Bukuresht- Vjenë-Trieste e më pas kanë marrë anijen drejt Shqipërisë. Fillimisht prekën brigjet shqiptare në Durrës, por nuk u ndalën aty. Rrugën e vazhduan më tej duke u vendosur në Shkodër.

“Shkodra, që është vendbanimi im prej një viti e shtatë muajsh, - shkruan Kadri Prishtina më 1916, - është një qytet i bukur, i stolisur me hijeshi gjithëfarësh, që janë dhuratat e krijuesit. Shkodra e ndërtuar në një qark gurësh e gjelbërimi, që me një zgjerim të hijshëm kanë shtri malet e larta e të ulta në bregun tërheqës dhe në luginën e këndshme, ku përqafohen Drini e Buna, dy lumej që rrjedhin e burojnë nga dy liqejt e bukur afër e larg atdheut, njëri me një vrap të shpejtë si ujët e mëshirës e tjetri me një udhëtim të

² Po aty.

³ Arkivi Qendror i Shtetit i Republikës së Shqipërisë (më tej: AQSh), Fondi 422, dos. 3.

plogët plot qetësi e hijerandë sikur lotët e përjetësisë. Shkodra për shkak të pozitës së saj politike e strategjike ka tërheqë lakminë e kombevet të ndryshëm. Ajo është mbështetja më e fortë e sundimit tonë kombëtar. Veç këtyre karakteristikave të përgjithëshme, si shtesë për mua, Shkodra ka edhe një cilësi të veçantë e të hollë. Ajo është vendlindja e stërgjyshërve të mi, që janë shpërngulur në Kosovë shtatë breza ma parë”⁴.

Në qytetin e Shkodrës, që administrohej në këtë kohë nga austro-hungarezët e më pas nga forcat e Antantës, Kadri Prishtina ushtroi profesionin e lirë të avokatit. Gjatë viteve të administrimit ndërkombëtar të Shkodrës me rrethina, njihet edhe me shumë prej autoriteteve të huaja që ishin vendosur në Shkodër. Vlerësohet maksimalisht prej tyre si për formimin e tij intelektual, ashtu edhe për autoritetin e për respektin që gëzonte ndër banorët e Shkodrës e të rrethinave, ndonëse nuk ishte i lindur e i rritur aty. Nisur nga ky fakt, autoritetet ndërkombëtare e shohin me vend t’i ofrojnë atij poste në administratën e drejtuar prej tyre. Kadriu i refuzoi në mënyrë kategorike propozimet e ardhura nga autoritet e huaja për vende nëpunësie, si drejtor i arsimit, drejtor i drejtësisë etj. Pikërisht në këtë kohë, me sa duket për shkak të shkollimit të tij dhe falë reputacionit gjithnjë në rritje, si një prej juristëve më të aftë të asaj kohe, filloi të quhet me nderim Hoxha Kadri, që në osmanisht do të thotë profesor ose mjeshtër. Në një letër që Faik Konica i dërgonte më 1916 nga Vjena e quan madje “Mon maître” (frëngj.-Mjeshtri im)⁵.

Ndërkaq gjendja politike e Shqipërisë ishte përkeqësuar deri në atë shkallë, sa ishte vënë në pikëpyetje edhe vetë pavarësia e vendit. Lakmitë e intrigat e fqinjëve shovenë, mospërfillja e trajtimi si plaçkë lufte e trojeve shqiptare dhe i shqiptarëve nga ana e Fuqive të Mëdha kishin bërë që gjysma e trojeve dhe e popullsisë të mbetej nën sundimin e shteteve fqinje, ndërsa Shqipëria e cunguar në këtë mënyrë përsëri nuk kishte një administrim nga ana e një qeverie shqiptare në mbarë territorin e shtetit shqiptar

⁴ Po aty, dos. 16.

⁵ Po aty, dos. 28.

të njohur ndërkombëtarisht. Gjendja jashtëzakonisht kritike e shtetit shqiptar, por sidomos njoftimet tragjike që vinin nga trojet amtare të mbetura nën sundimin serbo-malazez ishin pikënisja e veprimtarisë së Kadri Prishtinës dhe e disa patriotëve të tjerë në qytetin e Shkodrës në dobi të bashkimit me shtetin amë të krahinave shqiptare, të dhëna padrejtësisht, në bazë të vendimeve të marra prej Fuqive të Mëdha të kohës, mbretërive shovene fqinje. Shkodra e rrethinat e saj po mbusheshin përditë e më shumë me shqiptarë të dëbuar përdhunisht nga trojet e tyre amtare. Të quajtuar ndryshe muhaxhirë, këta fatkeqë kishin mbetur në mëshirë të fatit. Gjendja ishte jo vetëm kaotike, por mbi të gjitha tragjike. Ata rrezikonin të vdisnin nga uria, sëmundjet e të ftohtit.

Në këto rrethana, pas afër 4 vjet qëndrimi në Shkodër, Hoxha Kadriu, falë një pune të jashtëzakonshme, falë prestigjit të tij si një ndër intelektualët më në zë të kohës, falë edhe emrit të tij e të familjes Prishtina, arriti të organizojë patriotë nga të gjitha viset shqiptare, brenda e jashtë kufijve shtetërorë, në organizatën politike më të fuqishme të kohës, e cila u quajt Komiteti "Mbrojtja Kombëtare e Kosovës"⁶. Komiteti u drejtua nga Hoxha Kadriu prej nëntorit të vitit 1918 deri në dhjetor të vitit 1924. Hyrja e fuqive ushtarake të komanduara nga Ahmet Zogu në Tiranë, të ndihmuara fuqimisht nga qeveria jugosllave dhe rrëzimi i qeverisë fanoliste shënoi edhe fundin e veprimtarisë së tij politike. Ditët e fundit të dhjetorit 1924 Hoxha Kadriu, si dhjetëra e qindra patriotë të tjerë u shtrëngua të largohej nga atdheu. Për shkak të gjendjes tepër të rënduar shëndetësore, mbas 4 javësh mërgimi politik, autoritetet shqiptare pranuan t'i japin leje Hoxha Kadriut të kthehej nga Vjena, ku kishte shkuar, në Tiranë. Këtu ndërroi jetë më 25 janar 1925.

Shumë nga bashkëpunëtorët e ngushtë të Hoxha Kadriut patën të njëjtin fat. Bedri Pejani emigroi jashtë atdheut, Bajram Curri u vra pak muaj më vonë e kështu me radhë edhe anëtarë e veprimtarë të tjerë të Komitetit "MKK", duke bërë që veprimtaria e tij në Shqipëri, që kishte lënë gjurmë të pashlyeshme në jetën politike e shoqërore të vendit, të ndërpritej.

⁶ Po aty, Fondi 446, dos. 1; dos. 5.

Nga programi e rregullorja⁷ e Komitetit, hartuar nga Hoxha Kadriu me bashkëpunëtorët e tij, marrim vesh se ndër veprimtaritë e shumta që duhej të zhvillonin anëtarët e veprimtarët e tij, tri ishin drejtimet kryesore:

1. Organizimi i qëndresës së armatosur në viset e pushtuara nga ushtritë serbo-malazeze;

2. Sensibilizimi i qarqeve politike dhe i opinionit publik evropian e amerikan për çështjen shqiptare;

3. Mbështetja politike e ndihma financiare e materiale për refugjatët e të shpërngulurit nga dhuna serbo-malazeze.

Kontributi i dhënë nga Hoxha Kadriu përsa u takon veprimtarive të sipërpërmendura ishte i jashtëzakonshëm. Mendja, dora e mbështetja financiare personale e tij janë të pranishme në gjithçka që ka të bëjë me këtë Komitet. Nëse për organizimin e qëndresës së armatosur të shqiptarëve ndaj pushtuesve serbo-malazeze, përveç Hoxha Kadriut, një kontribut të vyer jepte veçanërisht Hysni Curri, përsa u takon materialeve dokumentare, që ju dërgoheshin kancelarive evropiane e amerikane, vetë Hoxha Kadriu, i mbështetur sidomos nga Bedri Pejani, pothuaj çdo material ose e përgatiste vetë ose e kalonte në dorë. Në hartimin e protestave, të memorandumëve, të thirrjeve etj., që sot lehtësisht mund t'i gjesh në të gjitha arkivat e këtyre kancelarive, Hoxha Kadriu vuri të gjithë bagazhin e tij të jashtëzakonshëm si intelektual, si politikan e si diplomat. Por këto dokumente zyrtare, në ndryshim nga ato që kishin hartuar më parë patriotët, kishin një element të ri, ishin të shoqëruara me statistika, lista, informata të drejtpërdrejta nga vendngjarjet etj. Kështu, në një ndër qindra raporte të dërguara prej Komitetit të Kosovës Fuqive të Mëdha, në prill 1919, i cili mban firmën e Hoxha Kadriut, lexojmë: "Kemi nderin të ju paraqesim kopjen e një letre, të shkruar në gjuhën turke, bazuar në fakte, si edhe kopjen e përkthimit të saj në gjuhën frënge. Jemi të detyruar të ruajmë të fshehtë vendin ku është shkruar ajo, si edhe emrin e shkruarit. Letra është shkruar për të shpëtuar nga shtrëngimi dhe mundimet pjesën tjetër të popullatës, që ka mundur

⁷ Po aty, dos. 6.

të shpëtojë pas masakrimit të përgjithëshëm të Plavës e Gucisë. Megjithëkëtë për të mos dyshuar për saktësinë e kësaj letre, origjinali i saj i është treguar Shkëlqesisë së tij, Gjeneralit që banon në Shkodër. Lutemi që letra të lexohet me një kujdes të madh dhe ngjarjet e rrjedhura të peshohen me drejtësi, duke vënë dorën në zemër. Është nga rregullat njerëzore të pranuar ndërmjet shtetesh që popullsia e një shteti të kapitulluar, e paarmatosur dhe jo sulmuese, duhet të jetë e padhunueshme, pasuritë private të jenë të ruajtura nga grabitja, kurse sistemi i rrëmbimit dhe i plaçkitjes krejtësisht i suprimuar. Mirëpo sjelljet e ushtarëve dhe oficerëve serbë e malazezë, përveçse janë në kundërshtim me parimet e përmendura, janë kundra ndjenjës së dhimbshurisë e të mëshirës, që pritet nga krijesat e krijuara në formë të njeriut. Ndërsa bolshevikët e Rusisë janë mjaftuar me pjestimin e pasurive, bolshevikët serbë e malazezë po zhdukin jetën e njerëzisë. Atyre që kanë mundur të shpëtojnë nga masakrimi i përgjithëshëm nuk iu është lënë një ditë ushqim, duke iu asgjësuar pasuritë, kështu që popullsia po vdes nga uria. Sikurse do të kuptohet nga përmbajtja e letrës komandantët e ushtrisë serbe për të lehtësuar deri-diku krimet që s'ka mundësi të mbulohen, janë duke trilluar regjistra pronash se gjoja serbët e malazezët janë zhdukur nga Austro-Hungaria brenda tre vjetësh në vende të ndryshme, ose janë vrarë nga shqiptarët. Ju tërheqim vërejtjen që tani mbi këtë pikë. Mbasi zotërija e juaj do t'i kuptoni fare mirë këto të vërteta të hidhura, të cilat i bën të ditura letra e paraqitur, e shohim të tepërt të zgjasim fjalën, vetëm dëshërojmë të ju parashtrojmë se serbët e malazezët me këto mizori dhe barbarizma kanë për qëllim të zhdukin krejtësisht racën shqiptare dhe të sllavizojnë Kosovën...”⁸.

Grumbullimi e përpunimi i gjithçkaje që ishte shkruar e ishte botuar për problemin shqiptar, libra e artikuj të shtypit periodik, përbënte përparësi për Hoxha Kadriun e bashkëpunëtorin e tij të afërt, Bedri Pejanin. E gjithë kjo punë voluminoze, e shoqëruar me përpunimin e informacionit, që vinte nga degët e Komitetit në qytete të ndryshme të Kosovës, kishte si rezultat hartimin e

⁸ *Po aty*, dos. 28/4.

statistikave shkencore tepër të përpikta për strukturën e popullsisë në krahinat e mbetura jashtë kufijve shtetërorë të Shqipërisë, si edhe përpilimin e listave rrërqethëse mbi barbaritë, ose, thënë ndryshe, gjenocidin e ushtruar ndaj shqiptarëve prej ushtrisë serbo-malazeze. “Kemi nderin e gëzimin me ju paraqit një dosje me statistika që kemi redaktuar e që përmbajnë emrat dhe sasinë e popullsisë së katundeve e qyteteve të vilajetit që Turqija e quante Kosovë. Shumicën absolute të popullsisë në këto katunde e qytete e përbëjnë shqiptarët. Ndër vendet e shënuara në statistikë popullsia shqiptare është në një shkallë aq të madhe sa nuk mundet me u mbulue...

Ju lutemi të keni mirësinë t’i përcillni Ministrisë së Punëve të Jashtme të Qeverisë tuaj dosjen e statistikave të Kosovës...” - i drejtohej Hoxha Kadriu komandës italiane në Shkodër në vitin 1919⁹.

Sipas përllogaritjeve të përafërta të Komitetit “MKK” del se rreth 250 000 shqiptarë u vrarë e u dëbuan për pak vite nga trojet amtare. Qeveritë e Evropës dhe SHBA, falë punës titanike të Komitetit, kishin në tryezat e tyre një pasqyrë realiste të tragjedisë që po zhvillohej jo larg zemrës së Evropës, por, me sa duket, atyre iu deshën afro 80 vjet për të reaguar ndaj tragjedisë shqiptare e kosovare, në veçanti. Më poshtë po citoj një prej protestave të panumërta të firmosura prej Hoxha Kadriut dhe dërguar më 12 shkurt 1921 Ministrive të Punëve të Jashtme të Fuqive të Mëdha dhe Lidhjes së Kombeve:

“Në vitin 1918, në sajë të triumfit që siguruan Fuqitë e Mëdha, qeveria serbe pushtoi Kosovën për herë të dytë dhe me qëllim që të humbasë racën shqiptare ndoqi një politikë shumë të egër. Burgjet e Kosovës i mbushën me mijra shqiptarë të pafajshëm; gjithë katundet e krahinave Podgor e Rugovë të Pejës i dogji dhe i shkatërroi dhe një pjesë të popullsisë e vrau dhe ata që mbetën i detyroi të arratisen malevet ose të emigronin. Të njëjtin veprim ka bërë mbi popullin e Plavës e Gucisë. Në vitin 1920 krahinat e Kastratit e të Koplikut të Shkodrës, si edhe 230 katunde të Dibrës

⁹ *Po aty*, dos. 33/2.

i dogji krejt, 40 deri 50 mijë shqiptarë i detyroi të emigronin në thellësitë e Tiranës e Shkodrës. Në Vuçitern, Drenicë dhe në të tjera vise të Kosovës 2 vjet rresht ka vazhduar të bëjë mizori dhe me mijra katunde i ka shkatëruar krejt dhe me mijra shqiptarë i ka vrarë dhe ata që shpëtuan i ka lënë pa shtëpi e pa strehë. Gjendja e sotme e shkretuar e Kosovës është dëshmia e mizorisë serbe. Qeveria e Beogradit, përpos të gjitha këtyre mizorive, që ka kryer para Europës së qytetëruar, këtë herë për të ndryshuar krejt faqen kombëtare të Kosovës nga kozakët e Vrangelit ka instaluar në thellësitë e Drenicës, Pejës e Gjakovës 7 mijë familje ruse. Në këto vende, duke qenë të zotët legjitimë shqiptarët, instalimi i racës sllave, që është armiku i jetës e kombësisë shqiptare, është një nga masat shtrënguese për emigrimin e gjithë shqiptarëve, pra, si për këtë qëndrim të qeverisë serbe ashtu dhe për mizoritë e lartpërmendura, protestojmë energjikisht dhe nga ideali i drejtësisë europiane kërkojmë t'i pritët hovi këtyre sjelljeve të qeverisë serbe, që kanë për qëllim shfarosjen e racës shqiptare”¹⁰.

Duke u shkëputur nga veprimtaria tepër e vyer e Hoxha Kadriut si kryetar i Komitetit “MKK”, mendoj se nuk bie më poshtë edhe ajo pjesë e veprimtarisë së tij që e afirmoi si politikan e shtetar. Për Hoxha Kadriun ishte më se e qartë se, pa një shtet shqiptar të konsoliduar e të përparuar në të gjitha drejtimet, nuk mund të mendohej zgjidhja e drejtë dhe përfundimtare e çështjes kombëtare, përkatësisht çlirimi e bashkimi i trevave të mbetura padrejtësisht jashtë kufijve shtetërorë. Për këtë arsye, ai u angazhua maksimalisht dhe së bashku me të tjerë atdhetarë organizoi Kongresin e Lushnjës. Në qeverinë e dalë nga ky Kongres atij iu besua posti i ministrit të Drejtësisë. Hoxha Kadriu, një ndër juristët më të aftë që ishin asokohe në Shqipëri, dha një kontribut të jashtëzakonshëm në fushën e jurisprudencës shqiptare dhe në vënien e bazave të shtetit ligjor në Shqipëri. Në fondin arkivor të tij ndër të tjera gjenden “Projektligji mbi gjykatoret e drejtësisë në Shqipëri” me 34 nene¹¹, “Parashkresë mbi disa

¹⁰ *Po aty*, Fondi 422, dos. 6.

¹¹ *Po aty*, dos. 19.

ndrrime të Ligjeve vepruese - procedurën ndëshkimore e civile”¹², “Ligjë mbi fetë e ndryshme në Shqipëri” me 33 nene¹³, “Rregullore e brendshme e Këshillit të Ministrave”¹⁴ etj.

Mjaft interesante janë shkrimet e Hoxha Kadriut rreth jetës politike e parlamentare në Shqipërinë e fillimit të viteve 20 dhe sidomos, programet e disa partive politike, demokratike, nacional-liberale etj.¹⁵ Nga studimi i këtyre dokumenteve, Shqipëria e atyre viteve, një shtet mjaft i prapambetur ekonomikisht, del tepër e përparuar politikisht. Ky kontrast e kishte shpjegimin e vet te fakti se shumica e personaliteteve të shtetit e të jetës parlamentare të Shqipërisë ishin të shkolluar, kishin jetuar e punuar jashtë vendit për shumë vite. Hoxha Kadriu në një shkrim të tij të dhjetorit 1920, mbi “Kuvendin Kushtetues”, ndër të tjera shkruan se: “...Çdo individ prej popullit e ka kuptuar se Kuvendi Kushtetues është një këshillë i madh, që do të hedhë themelet e shtetit, do t’i sigurojë këtij ekzistencën dhe kombit jetën e lirinë; do të hartojë një statut dhe do t’i japi shtetit atë trajtë që është më e përshtatëshme e më e dobishme për interes e shpirt të kombit. Njerëzit që do të vijnë në këtë Këshill duhet të jenë prej atyre që njohin historinë e funksionin e kësaj, ligjet, shkencat e sociologjinë e psikologjinë, gjendjen gjeografike e politike të Shqipërisë. Prandaj nuk janë të denjë me ardhë në Kuvend Kushtetues si anëtarë injorantët, ose ata që kanë një shkollë të ulët, për të cilët po ndëgjojmë se do të vënë kandidaturën ndër disa vise të Shqipërisë. Në qoftë se këta njerëz kanë sa një thërmi dashuri për atdhe e komb, duhet të mos pranojnë këtë detyrë të rëndë e të zorshme dhe t’ja lënë atij që gëzon cilësitë e duhura. Dhe populli duhet të përpiqet të zgjedhë njerëz të zot, për ndryshe Kuvendi Kushtetues nuk mund të realizojë atë punë që pritet prej tij”¹⁶.

Në këtë kumtesë nuk mund të lë pa përmendur edhe kontributin e Hoxha Kadriut në problemet shoqërore të kohës, siç ishte ai i

¹² *Po aty*, dos. 20.

¹³ *Po aty*.

¹⁴ *Po aty*, dos. 19.

¹⁵ *Po aty*, dos. 40.

¹⁶ *Po aty*, dos. 21/1.

emancipimit të gruas shqiptare, apo shkollimit të brezit të ri. “Një shoqëri që nuk kujdeset për shkollimin e femrës, e cila është edukatorja e parë e të ardhmes së një kombi, është e destinuar të mos përparojë”¹⁷. Këto fjalë të Hoxha Kadriut janë të mjaftueshme për të kuptuar se ai i takonte pjesës më të përparuar të klasës politike shqiptare. Hoxha Kadriu mbajti për pak kohë edhe një organ shtypi, “Udhën e së vërtetës”, në të cilën trajtoheshin probleme të ndryshme të shoqërisë shqiptare të atyre viteve.

Gjatë ditëve kur zhvillohej Kongresi historik i Lushnjës Komiteti “MKK” i drejtohej, më 10 janar 1920, popullit shqiptar me një thirrje: “Atdheu i shqiptarëve, që paraluftës kishte fituar pavarësinë politike, si Polonia në shek.XVII, sot gjendet përpara copëtimit. Llogaritë politike qenë më të forta, më fituese nga e drejta e të jetuarit dhe e të qenit të kombit tonë. E prandaj atdheu është në rrezik. Shpëtimi ka mbetur në përpjekjet e veprimet e kombit.

Atdheu duke u mbështetur ndër supet e bijve të vet gjen shpëtim dhe lartësohet...

Mbas largimit të Amerikës nga Konferenca e Paqes nuk doli ndonjë shtet nga shtetet e mëdhenj të mbronte të drejtat e Shqipërisë. Në qoftë se shqiptarët do të shpejtojnë në detyrën e të mbrojturit të atdheut dhe në të bërit sakrifica të vogla për pavarësinë e vendit, qënien e tyre do të ja provojnë Europës, bile dhe nga ato shtete që kishin dashur copëtimin e saj, do të shohin miqësi. Ata kombe që dinë ta mbrojnë të drejtën e tyre e fitojnë lumturinë dhe ata kombe që nuk dinë ta mbrojnë e humbasin.

Prandaj kombi ynë do të provojë që është i zoti të mbrojë të drejtat e tij. Shqiptarët kurrë nuk do të japin pëlqimin e tyre që Shkodra dhe Shqipëria e Jugut të shpëputen nga atdheu i tyre.

Qënien tonë do ta sigurojmë me fuqinë tonë. Për të siguruar këtë qëllim, dëshirë të lartë, kombi ynë është gadi për çdo sakrificë. Vullneti i madh dhe qëndrimi i pathyeshëm i këtij kombi të vogël shqiptar, mjaftojnë për shpëtimin e atdheut dhe të kombit të tij.

Të sakrifikojmë dhe të qëndrojmë burrërisht, kështu, do të tërheqim dhe nderimin e armiqvet tonë. Jo vetëm Shqipëria e

¹⁷ *Po aty*, dos. 16.

1912-1913, por edhe ata vëllezër që kanë mbetur rob dhe pjesët që janë ndarë nga atdheu i jonë, do t'i shpëtojmë.

Në kohën e rrezikut, duhen marrë masa dhe duhet treguar qëndrim, duhet lartësuar fuqia morale e kombit. Këto janë faktorët e shpëtimit, Komiteti "Mbrotja Kombëtare e Kosovës", që me vullnetin e fuqinë e kombit tonë me të cilin mburret, beson se atdheu do të shpëtojë, kundër gjithë ndodhive të papritura dhe kundër gjithë lajmeve të pikëlluara. Dhe nga çdo njeri pret atë shërbim që ai mund të kryej.

Sipas nevojës dhe lypjes së kohës, kombi duhet të jetë gati kundër gjendjes anormale, që duan të krijojnë në Shkodër, Gjirokastrë, Korçë e në vende të tjera.

Fuqitë shqiptare, që do të mblidhen rreth Gjirokastrës, Korçës e Shkodrës, jo vetëm që do të bëhen shkak të shpëtojnë ato vende, por do të shkaktojnë dhe tërheqjen e vemendjes së Europës mbi qenien e kombit tonë..."¹⁸.

Dhe së fundi janë mjaft domethënëse fjalët e tij mbi Shkodrën:

"Kur të manifestohet Vullneti i Popullit, Shkodra me bukuritë e hireve së saj e me mirësitë e përsosmërisë së saj, do të zëjë vend në tempullin kombëtar e në faltoren e lartë të bashkimit. Duke ju nënshtruar idealevet të larta njerzore u thefshin ambicjet e poshtra, të cilat mos hyfshin kurrë në vendet e ndershme e të prekshme të Tempullit kombëtar. Le të thërmohen e le të zhduken krejt të ligat. Atëhere edhe shpirti im duke parë pak qetësi, le të mbesë vizituesi i përhershëm i Shkodrës. Shkodra që ka qenë çerdhja e mbrojtësja e kombit tonë në epokat e afërta e të largëta të fatkeqësisë, megjithëse ka qenë objekt ambicjesh politike e intrigash ngatërrestare, nuk e ka humbur fizionominë e vet kombëtare"¹⁹.

Si përfundim mund të thuhet se:

1. Hoxha Kadri Prishtina falë cilësive të tij personale, inteligjencës, pastërtisë morale, falë vlerave të tij si intelektual, patriot, politikan e profesionist shumë i zoti, arriti të themelojë e të

¹⁸ *Po aty*, Fondi. 446, dos. 15.

¹⁹ *Po aty*, Fondi 422, dos. 16.

drejtojë një prej organizatave politike më të rëndësishme të historisë sonë. Koha kur u krijua dhe veprroi ky Komitet është një ndër më të ndërlikuarat e më trágjiket e historisë së shekullit të kaluar.

2. Për herë të parë kancelaritë evropiane e amerikane patën njoftime në kohë reale për atë çfarë po ndodhte me trevat shqiptare e me popullin shqiptar, të lënë në mëshirën e fqinjëve shovenë. Zëri i Komitetit të drejtuar nga atdhetari i flaktë e, njëkohësisht, nga politikani e diplomati Hoxha Kadri Prishtina, u dëgjua fuqishëm në arenën ndërkombëtare.

3. Pjesëmarrja e tij në jetën politike e shtetërore të shtetit shqiptar të sapokrijuar ishte një ngjarje shumë kuptimplote. Ai qe një përfaqësues i denjë i gjysmës së kombit të mbetur jashtë kufijve shtetërorë.

4. Falë përpjekjeve të Hoxha Kadriut dhe bashkëpunëtorëve të tij, në Komitet e jashtë tij, të shpërngulurit me dhunë nga trojet amtare dhe të ardhur në Shqipëri, iu siguroa strehë, ushqim e veshmbathje. Ata me kalimin e viteve arritën të integrohen në vendbanimet e reja, por asnjëherë dhe për asnjë motiv nuk harruan vendlindjen e të parëve të tyre.

5. Edhe pse jetoj relativisht pak në Shqipëri, afër 10 vjet, veprimtaria e Hoxha Kadriut në dobi të çështjes kombëtare dhe të forcimit të shtetit ishin të jashtëzakonshme.